

ISSN: 1306-3111/1308-7320
NWSA-Humanities
NWSAID: 2013.8.4.4C0172

Status : Review (Compilation)
Received: May 2013
Accepted: October 2013

E-Journal of New World Sciences Academy

Ahmet Güneş

Cumhuriyet University, mertgunes2003@gmail.com, Sivas-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2013.8.4.4C0172>

GÖSTERGEBİLİM TARİHİ

ÖZET

Bir disiplin olarak göstergebilim tarihsel geçmişi antik çağlara kadar uzanmış olsa da, bilimsel düzeylerde kullanılması ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonraya rastlamakta ve sıklıkla başvurulan yöntemlerden biri haline gelmeye başlamıştır. İsviçreli bir dilbilimci olan Ferdinand de Saussure ve Amerikalı mantıkçı Charles Sanders Peirce'in çalışmalarından da faydalanarak kaynak tarama yöntemiyle göstergebilimin tarihsel gelişim süreci gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın yazınsal metinler dışında sinema, mimari, davranış gibi çok farklı sosyal bilimler alanlarında da bu yaklaşımın uygulamasını yapma uğraşında olan araştırmacıların çalışmalarına katkı sağlayacağına yönelik bir umut beslenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim Tarihi, Gösterge, Anlam, Alan, Yöntem

THE HISTORY OF SEMIOTICS

ABSTRACT

The scientific application of semiotics coincides with the second half of the twentieth century though the historical background of it as a discipline dates back to ancient times, and since then it has started to be one of the most frequently used methods. In this study, the historical development of semiotics is going to be revealed by undertaking a literature review and utilizing from the works of Ferdinand de Saussure, a Swiss linguist, and Charles Sanders Peirce, an American logician. It is hoped that this study will be useful for researchers who tries to apply this method to different social sciences like cinema, architecture, and behavioral sciences besides literary texts.

Keywords: The History of Semiotics, Sign, Signification, Domain, Method

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Göstergebilim yönteminin ve alanının tasarlanması ve adlandırılması çok eskilere dayanmasına karşın bir bilim dalı olarak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ancak kendini gösterebilmiştir. Sosyal bilimler alanındaki birçok bilim dalı göstergebilim kuramından ve yönteminden doğan bulgulardan ve özellikle çözümlenmeden yararlanmaktadır. Göstergebilim kuramı 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra Saussure, Barthes, Hjelmslev ve Martinet'in dilbilim konusundaki birikimlerini inceleyip kendisine uyan verileri benimser (Aktulum, 2004:1). Yeniden sunum dizgeleri arasında kuramsal ve eğitsel düzeylerde araştırma alanlarında dilbilimin en önemli yeri tuttuğu bugün artık kesinlikle kabul edilir. Bir kesim araştırmacı iletişim kuramının etkisiyle gösterge bilgisi olarak adlandırılan göstergelerin incelenmesine yönelirken, diğerleri de söylemin ve metnin anlamının incelenmesi ilkesi üzerine kurulmuş olan göstergebilime yönelmiştir.

Göstergebilim, bir değer öğretisi bilimi ya da metinlerdeki değerleri çözümlen bir yöntem olarak görünür. Değerlerin olası değişik biçimlerde algılanmaları konusunda değişik değerlere ulaşma yolları ya da yöntemleri sunar. Duyularla algılama, bilgi ile algılama, ahlaki değerlerle algılama, betilerle algılama, estetik duygusu ile algılama gibi birbirinden farklı algılama düzeyleri ortaya konur (Erkman, 1987:13). Bu durumların ifade ettiği algılama biçimleri ve türleri anlabilimsel yöntem ve ulamlarla dizgeleştirilmeye göstergebilimle başlanır.

Bilimsel düşüncenin en önemli kurucularından olan Descartes bir sorunu çözmek için onu önce olabildiğince küçük parçalarına ayırmak, sonra en yalın ve incelenmesi en kolay parçalarından başlayarak, aşamalı, karmaşık, bileşik ve incelenmesi zor parçalara doğru ilerlenmesi gerektiğini göstermiştir. Bu geleneksel bilimsel çözümlenme anlayışını benimseyen göstergebilim, hiçbir zaman belirginlik, akla uygunluk ve en önemlisi de yaratıcılığı bir yana bırakmaz. Bir bakıma göstergebilimin üretici süreç dizgesi içinde yer alan değişik düzeyleri, eklenen oluşturu bölümleri ve derin yapıdaki anlamsal ulamları, yaratıcılık sayesinde, her yeniden gözden geçirilişlerinde, çözümlen nesnelere yeni boyutları ve özellikleri, dolayısıyla da yeni ilişkileri bulgulanmaktadır (Klinkenberg, 1996:9). Böylece görünüşte yalın, betimlenmesi ve işlevleri kolaylıkla anlaşılabilir olduğu sanılan nesnelere kültürlerin ve toplumların bilgiyle, bilinçle ve ustalikle oluşturduğu görülür.

Birçok kaynaktan beslenen göstergebilimin önemi teknolojik gelişmelerle birlikte her geçen gün artmakta ve buna bağlı olarak da çok çeşitli disiplinlerle ilişki kurmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında göstergebilimin, mantık, matematik ve dilbilim gibi disiplinlerin temsilcileri tarafından ortaya atıldığı görülür. Göstergebilim, Saussure'ün etkisi ve dilbilimin köklü bir disiplin olması nedeniyle dilbilime ve dilbilimsel kavramlara çok yakındır.

Yaşadığımız çağda ilerleme kavramının anlamının olduğu ve yeniliğin kuramsal çalışmanın özelliği olarak kabul edildiği yer bilimsel tasarıdır (Greimas, 1983:7). Göstergebilimin yerini daha iyi belirlemek ve değerlendirmek için kendisine verdiği göreve bakmak yeterli olabilir. Anlamı ve/veya anlamlandırmayı incelemek, anlamın işleyiş biçimlerini, bilgi ve eylemle kurduğu ilişkileri betimlemek gerekir. Bu bilimsel tasarı görev sınırlarını kesin bir biçimde çizdiği için mantıklıdır. Ancak görevi biraz iddialıdır da, çünkü amacına ulaşmak için göstergebilim, kendisini kuram ötesi ve kuramların kuramı (Klinkenberg, 1996:8) olarak kabul etmektedir.

Çağdaş göstergebilimciler göstergeleri tek başlarına değil, göstergebilimsel dizgelerin bir parçası olarak incelerler. Başka bir ifadeyle anlamın nasıl oluşturulduğunu incelerler; yani sadece

iletişimle değil, gerçekliğin oluşturulması ve sürdürülmesiyle de ilgilenirler. Dilbilimin bir dalı olan anlambilim ile göstergebilim, göstergelerin anlamlarıyla ilgilenmeleri açısından bir ortaklık taşırlar ancak anlambilimin kelimelerin ne anlama geldiğiyle ilgilendiği, göstergebilimin ise göstergelerin nasıl anlam kazandığıyla ilgilendiği belirtilerek bir ayrım yapılır. Sonuçta dille ve toplumlararası iletişimde kullanılan göstergelerle ilgilenen hiçbir bilim, anlam olgusunu göz ardı edemez. Yani anlamı dışarıda bırakarak, dille ilgili değerlendirme ya da çözümlene yapılamaz. Bu da bize göstergebilimin zorunlu olarak anlamı ve onu inceleyen anlambilimi içerdiğini gösterir (Günay, 2007:10).

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Göstergebilimin birçok kuramdan ayrılan bir yanı kendi kuramını oluşturmaya çalışmasıdır. Bu inceleme yöntemi, nesnesini kendi kendisi için ve kendi kendisi içinde ele almayı amaçlar. Yani incelenen nesne kendi kendine yeterli bir anlam dizgesidir (Günay, 2004:9). Çözümüne yapı kendi içkin yapısı bağlamında ele alınıp değerlendirilir, çözümlene sırasında başka dış desteklere gereksinim duyulmaz. Göstergebilimin bir bilim olarak birinci ilkesi içkinlik, daha açık bir deyişle nesnenin özerkliği kendini oluşturan ilişkilerin çözümlenmesi üzerine kurulu olma ilkesidir (Kıran, 2010:238). Çözümlene nesnesini diğer nesnelere, nesneyi oluşturan parçalar ve bu parçaların birbirleriyle olan ilişkisi ayırdığından ve anlamlı kıldığından, çözümlene nesnesi dışındaki öğeler göstergebilimsel bir çözümlenmede dışarıda tutulur.

Göstergebilim çözümlenmesinde temel amaç, anlamı ve anlam oluşumunu incelemek olduğundan incelediği nesnenin bütüncül, tamamlanmış bir yapı olması beklenir. İncelenen nesnenin bu bütünlük içinde alıcıya bir anlam sunduğu düşünülürken bu anlamın oluşum amaçları ve araçları göstergebilim aracılığıyla belirlenebilir. Bu belirleme her türlü inceleme nesnesi için ayrıntılı, yüzeyden derine inen bir okuma süreciyle gerçekleştirilir. Göstergebilim, nesnesinin birbirine benzeyen ve/veya benzemeyen özelliklerini ortaya koyarak, nesnesinin önceden oluşturulmuş yapısını betimledikten sonra, onu değişik bakış açılarıyla inceler bakış açıları arasında bağıntılar kurar ve bunları belli bir dizge içinde sunar (Kıran, 2010:51).

Bir disiplin olarak göstergebilim tarihsel geçmişi antik çağlara kadar uzanmış olsa da, metin çözümlenmelerinde 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra sıklıkla başvurulan yöntemlerden birisi olmuştur. İsviçreli bir dilbilimci olan Ferdinand de Saussure ve Amerikalı mantıkçı Charles Sanders Peirce'in çalışmalarından da faydalanarak kaynak tarama yöntemiyle göstergebilimin tarihsel gelişim sürecini gözler önüne sermeye çalışılacaktır. Bu çalışmanın yazınsal metinler dışında sinema, mimari, davranış gibi çok farklı sosyal bilim alanlarındaki çözümlene çalışmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca göstergebilim tarihsel geçmişiyle de çok önemli bir yöntem olarak bilim insanlarının çalışmalarına ışık tutacaktır.

3. GÖSTERGEBİLİMİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ (HISTORICAL DEVELOPMENT PROCESS OF SEMIOTICS)

Geleneksel Batı edebiyatı tarihi içerisinde gösterge sorunu üzerine ilk kez M.Ö. III. yüzyılda Stoacılar eğilimlidir. Stoacılar mantık konusundaki araştırmaları bağlamında bir anlamlama kuramı oluşturmaya çalışmışlardır. Gösterge sorunu uzun süre felsefenin temel sorunlarından birisi olmuştur (Güneş, 2012:33). Ortaçağ döneminde Nominalistler olarak adlandırılan bir grup araştırmacı da gösterge sorununa el atmıştır. Leibniz göstergeleri matematikselleştirme

tasarısı bağlamında, Condillac düşüncelerin evrensel bir düzenleyimi olarak dil aracılığıyla göstergeler sorunu üzerine eğilmişlerdir. Usun ve deneyin her alanda ön plana çıkarıldığı XVII. yüzyılın sonu ve XVIII. yüzyılın başlarında göstergeler kuramı yine gündeme gelmiş, genel bir dil ve anlam kuramı tasarlanmıştır.

İnsan düşüncesinin ve iletişimin göstergeler aracılığıyla işlediği fikri çeşitli filozoflar tarafından çok eski çağlarda dile getirilmiştir. Sofist bir filozof olan Prodicus, uygun seçilmiş kelimelerin etkili bir iletişim için şart olduğunu savunmuştur. Platon, kelimelerin evrensel ve objektif anlamlara sahip olduğunu belirterek, dilsel göstergenin nedensiz olduğunu ortaya koymuştur. Platon'a göre bir şeye hangi ismi verirsiniz verin doğrudur; verdiğiniz ismi değiştirip başka bir isim verirsiniz o da doğrudur. Aristo ise dilsel göstergenin bir araç olarak önemi üzerinde durmuştur; çünkü ona göre insanın ilerlemesi ve bilgi bu şekilde oluşmaktadır (Rifat, 1992:18). Stoacı filozoflar, gösteren ile gösterilen arasındaki karşıtlıktan söz ederek, bir göstergeler öğretisi oluşturma yolunda adım atmışlardır.

Orta çağa gelindiğinde, Skolastik felsefeciler döneminde anlamlama biçimleriyle ilgili çok sayıda kitap yazıldığı, biçim ve içerik arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı görülür. Özellikle Roger Bacon'ın (1214-1293) daha sistemli fikirler öne sürdüğü söylenebilir. Bacon, **De Signis** (1267) isimli eserinde dumanın ateşi işaret etmesi gibi tabii göstergeleri, dilsel ve dilsel olmayan göstergelerden ayırır. Üçlü bir göstergebilimsel model ortaya atarak, bu modelde gösterge (fr. signe), bu göstergenin gönderimi (fr. référence) ve bunu yorumlayan kişi (fr. homme interprete) arasındaki bağıntıyı betimler. Bacon'un bu üçlü modeli, hâlâ modern göstergebilim araştırmalarında temel bir fikir olarak yer almaktadır. Bacon'dan sonra John Poincaré (1589-1644) bu üçlü modeli dikkatle inceler ve **Tractatus de Signis** (1612) isimli eserinde temel bir göstergeler bilimi öne sürer (Deely, 1990:112).

Göstergebilime adını veren ilk kişi ise İngiliz filozof John Locke (1632-1704) olmuştur (Erkman, 1987:29). Locke, **An Essay Concerning Human Understanding** (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, 1690) isimli eserinde ilk kez semeiotike terimini kullanarak göstergeler öğretisi olarak nitelediği semiyotiğin, bilimin üç temel kolundan biri olması gerektiğini öne sürer. Locke'a göre bu göstergeler öğretisinin amacı, zihnin nesnelere anlamak ya da bilgilerini başkalarına anlatmak için kullandığı göstergelerin niteliğini incelemektir. Locke'un bu önemli eserinden etkilenen Fransız matematikçi Lambert ise göstergeler öğretisinin Locke'dan sonraki en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Lambert, iki ciltten oluşan **Neues Organon** (Yeni Organon, 1764) adlı yapıtının her iki cildini kendi içinde iki bölüme ayırır ve toplam olarak dört ayrı bilim dalını ele alır: Bunlar mantık yöntemi olarak adlandırılan dianoiooloji, metafizik dersi olarak tanımlanan aletiooloji, genel dilbilgisi dersi olarak çerçeveselendirilen semiyotik, gerçeği gerçek gibi görünenden ayıran fenomenolojidir (Barthes, 1967:15). Lambert, semiyotik bölümünde düşüncelerin ve nesnelere adlandırılması ve belirtilmesiyle ilgili bir öğretiyi geliştirir. Daha çok dilsel göstergeler üstünde durmakla birlikte öbür gösterge türlerine de değinir. Bunlar arasında müzik, koreografi, arma, amblem, tören gibi olgular yer alır (Rifat, 1992:19).

Locke ve Lambert'den sonra Hoene-Wronski, Bolzano ve Husserl gibi filozoflar ve araştırmacılar dilsel ve dilsel olmayan göstergeler konusunda incelemeler yaptılar. Daha çok dil felsefesi kapsamında ele alınan semiyotiğin bu ilk dönemi, çağdaş göstergebilimin de temelini oluşturmuştur. XIX. yüzyılda yeniden gündeme gelen gösterge sorunu

Polonyalı Joseph Marie-Hoene Wronski'nin **Philosophie du Langage** (Dil Felsefesi, 1879), Çek matematikçi Bolzano'nun **Wissenschaftlehre** (Bilim Öğretisi, 1837) başlıklı çalışmaları yanında Edmund Husserl'in, 1890'da yazmasına karşın, 1970 yılında yayımlanan **Zur Logik der Zeichen** (Göstergelerin Mantığı Üstüne) ile **Logische Untersuchungen** (Mantık Araştırmaları) adlı eserlerinde dilsel göstergeler ve göstergeler kuramıyla ilgili gözlemlere yer verir. Bununla birlikte filozof genel bir göstergeler kuramından çok dile ilişkin bir göstergeler kuramı bir dil felsefesi geliştirir (Aktulum, 2004:3).

John Locke'un semiotik sözcüğünü yineleyerek göstergelerin genel bir bilimini ilk kez oluşturmaya uğraşan Amerikalı Charles Sanders Peirce olmuştur. Ölümünden sonra yayımlanan çalışmalarında bütün olguları kapsayan bir göstergeler kuramı tasarlayan Peirce mantıkla özdeşleştirdiği göstergeler kuramı bağlamında bağıntılara ilişkin evrensel bir dizge oluşturmak, göstergebilimsel olguların eksiksiz bir sınıflandırmasını yapmak istemiş, göstergeyi üç sözcüklü bir kendilik olarak tasarlamıştır: Bir gösterge (fr. signe), bir nesne (fr. objet) ve bir yorumlayan (fr. interpretant) (Öztokat, 2005:52). Peirce'e göre gösterge, bir kimse için herhangi bir biçimde ya da herhangi bir bakımdan bir şeyin yerini tutan bir şeydir. Birine seslenir, bir başka deyişle söz konusu kişinin anlığında eşdeğer ya da gelişmiş bir gösterge yaratır. Yarattığı bu göstergeye, ilk göstergenin yorumlayıcı denir. Bu gösterge bir şeyin, bir nesnenin yerini tutar. Ama her açıdan değil, bir tür kavrama gönderme yaparak gerçekleşir (Peirce, 1978:121).

Çağdaş göstergebilimin kuruluş temelleri 20. yüzyılın başlarında atılmaya başlamıştır. Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce (1839-1914) ve İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913) neredeyse eşzamanlı olarak, birbirlerinden habersiz şekilde çağdaş göstergebilimin temellerini atmışlardır (Yücel, 2001:20). Mantıkçı ve aynı zamanda pragmatizmin kurucusu olan Peirce semeiotic terimini kullanarak genel bir göstergeler kuramı tasarlamıştır. Peirce'e göre geniş anlamıyla mantık, semiyotiğe eşittir ve mantık eleştirisi, semiyotiğin üç ana bölümünden biridir. Mantık eleştirisi dışında kalan diğer iki bölüm ise göreceli olarak dilbilgisi ve retoriktir. Mantıksal kökenli bir göstergebilim anlayışını savunan Peirce, göstergelerin mantıksal işlevi üzerinde durmuş ve göstergebilimsel olguları eksiksiz bir şekilde sınıflandırmak amacıyla üçlülere dayalı, altmış altı sınıflı bir göstergeler sistemi oluşturmuştur. Peirce'ün bu sınıflandırmasında en temel olan ve en çok gönderme yapılan göstergeleri nesnelere açısından varlıksal bağıntı, benzerlik ya da saymacalık içermelerine göre belirti (fr. indice), görüntüsel gösterge (fr. icone) ve simge (fr. symbole) olarak üçe ayırdığı sınıflamadır (Vardar, 2001:86).

Peirce'e göre görüntüsel gösterge, belirttiği şeyi doğrudan doğruya temsil eder, canlandırır. Örneğin geometrik bir çizgiyi canlandıran, kurşunkalemle çizilmiş bir çizgi ya da bir fotoğraf buna örnektir. Belirti, nesnesi ortadan kalktığında kendisini gösterge yapan özelliği hemen yitirecek olan ama yorumlayan bulunmadığında bu özelliği yitirmeyecek olan göstergedir. Örnek vermek gerekirse, içinde ateş edilmiş olabileceğini gösteren bir kurşun deliğinin bulunduğu bir mulaj buna örnektir. Eğer ateş edilmemiş olsaydı, delik olmayacaktı. Ama herhangi biri bunu ateş edilmiş olmasına bağlasın ya da bağlamasın, burada bir delik vardır. Yani belirti, iki öge arasındaki gerçek bir çağrışıma dayanır. Simge ise yorumlayan olmasaydı kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek olan bir göstergedir. Bir başka deyişle simge, insanlar arasında bir uzlaşmaya dayanan bir göstergedir (Öztokat, 2005:61). Örneğin doğal dillerdeki sözcükler, uzlaşmaya

dayalı birer simgedir; çünkü bir sözcük, belirttiği şeyi yalnızca bu anlama geldiğini anlamamız sayesinde belirtmiş olur.

Göstergebilimin bağımsız bir bilim dalı olmasını sağlayan Peirce görüşlerini bu şekilde sistemleştirirken, İsviçreli dilbilimci Saussure, ölümünden sonra öğrencileri tarafından kitap haline getirilen **Cours de Linguistique Générale** (Genel Dilbilim Dersleri, 1916) de sémiologie adı altında tasarladığı bilimin tanımını yapar: "Göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim tasarlanabilir; bu bilim toplumsal ruhbilimin bir bölümünü oluşturacaktır. Biz bu bilimi göstergebilim olarak adlandıracağız. Göstergebilim, bize göstergelerin ne gibi özellikler içerdiğini, hangi yasalara bağlı olduğunu öğretecektir. Henüz böyle bir bilim var olmadığından, onun nasıl bir şey olacağını söyleyemeyiz ama kurulması gereklidir, yeri de önceden belirlenmiştir. Dilbilim, bu genel bilimin bir bölümünden başka bir şey değildir (Saussure, 2001:46).

Görüldüğü gibi Peirce'ün göstergelerin mantıksal işlevini vurgulamasına karşın, Saussure göstergelerin toplumsal işlevi üzerinde durur. Ayrıca Peirce göstergeyi yorumlayan (interpretant), nesne (objet) ve göstergeden (representatum) oluşan üçlü bir model şeklinde açıklarken, Saussure yaklaşımını gösteren (fr. signifiant) ve gösterilenden (fr. signifié) oluşan ikili bir model üzerine kurmuştur. Aslında iki araştırmacının tasnifi de birbirine benzer. Peirce'ün representatumu Saussure'ün gösterenine karşılık gelir ancak Peirce, Saussure'den farklı olarak gösterileni nesne (fr. objet) ve yorumlayan (fr. interpretant) olarak iki parçaya ayırır (Deely, 1990:115).

Modern dilbilimi ortaya koyan İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, 19. yüzyılın artsüremli (fr. diachronique) anlayışının tersine, dilin eşsüremli (fr. synchronique) bir kesit içinde incelenmesi gerektiğini savunmuş ve görüşleriyle yapısalcılığın da en büyük öncüsü olmuştur. Dilin iç gerçekliğinin ele alınmasını öneren ve dil/söz (fr. langue/parole), artsürem/eşsürem (fr. diachronie/synchronie) ayrımlarının yapılmasını zorunlu gören Saussure, bireysel nitelikli sözden ziyade toplumsal nitelikli dil üzerinde odaklanmıştır (Vardar, 2001:29). Saussure geleneğini benimsemiş göstergebilimciler de bu görüşten hareketle, bir göstergebilimsel dizgenin belirli edimler ya da pratikleri yerine daha çok bir bütün olarak o dizgenin altında yatan yapıları ve kuralları üzerinde durmuşlardır.

Peirce'in ve Saussure'ün göstergebilim konusundaki tanımlamalarının ardından pek çok dilbilimci ve yazınbilimcinin çalışmalarına bağlı olarak göstergebilim alanında çalışmalar yoğunlaşır. 1960'lardan sonra göstergebilim bağımsız bir bilim dalı haline gelmeye başlamıştır. Saussure'ün dizgeye eşsüremli bir yöntemle yaklaşması, yapısalcı kültür kuramcılarını da etkilemiş ve onlar da göstergebilimsel dizgeler içinde sosyal ve kültürel olguların işlevleri üstünde odaklanmışlardır. Louis Hjelmslev, Roland Barthes, Claude Lévi-Strauss, Julia Kristeva, Christian Metz, Algirdas-Julien Greimas ve Jean Baudrillard gibi araştırmacılar Saussure'e dayanan Avrupa geleneğini; Charles W. Morris, Ivor A. Richards, Charles K. Ogden, Umberto Eco ve Thomas Sebeok gibi araştırmacılar ise Peirce'e dayanan Amerika geleneğini benimsemişlerdir.

Amerikalı dilbilimci Charles William Morris, **Foundations of the Theory of Signs** (Göstergeler Kuramının Temelleri, 1938) **Signs, Language and Behavior** (Göstergeler, Dil ve Davranış, 1946) adlı yapıtlarında bütün göstergelerin genel bir kuramını oluşturmaya çalışır. Morris, Peirce'ün semiyotiğini davranışçılığa uygulamış ve göstergebilimi üç bölüme ayırmıştır: Konuşan özne ile göstergeler arasındaki bağıntıları inceleyen edimbilim (fr. pragmatique), gösterge ile gösterilen şey arasındaki bağıntıları inceleyen anlambilim (fr.

sémantique) ve göstergelerin kendi aralarındaki bağıntıları inceleyen sözdizim (fr. syntaxe) (Filizok, 2001:42). Ayrıca Morris, üç tür göstergebilim tasarlamıştır. Salt göstergebilim, göstergelerden söz etmeyi sağlayacak bir üstdil hazırlar; betimleyici göstergebilim, belirlenmiş göstergeleri inceler; uygulamalı göstergebilim ise göstergeler bilgisini değişik amaçlarda kullanır.

Kopenhag dilbilim çevresinin kurucusu olan Louis Hjelmslev, Saussure'ün görüşlerini soyut, mantıksal, biçimsel ve tümdengelimli bir bakış açısından faydalanarak geliştirmiş, doğal dillerin yanı sıra bütün dillere uygulanabilecek bir tür dilsel mantık, dil cebiri, salt kuramsal nitelikli bir bilim tasarlamıştır (Vardar, 1988:144). Ayrıca Saussure'ün ortaya koyduğu gösteren/gösterilen karşıtlığını anlatım/içerik düzlemleriyle karşılamış ve her düzlemde de töz/biçim karşıtlığını öngörmüştür. Hjelmslev'e göre genel dil kuramı ya da göstergebilim, tözleri değil biçimleri araştırmalıdır. Dilin bir oluş, bir süreç olduğunu temel ilke olarak benimseyen Hjelmslev, göstergebilimin amacının da bu sürece denk düşecek, onu belli sayıda ilkeyle çözümleyip betimleyebilecek bir dizge kurmak olduğunu söyler.

Danimarkalı dilbilimci Louis Hjelmslev, **Prolegomena to a Theory of Language** (Dil Kuramının Temel İlkeleri, 1943) başlıklı çalışmasında göstergebilime kuramsal düzlemde bir temel oluşturmaya çalışır. Dile benzer bir yapıyla karşılaşılan tüm düzlemleri kucaklayan salt nitelikli bir bütün olarak yorumlamıştır göstergesel alanı. Ona göre göstergebilim, konu dili bilimsel olmayan bir dil, bir üstdildir; konu dilleri göstergebilimlerin oluşturduğu bilimsel bir üstdil ise bu kez bir üst göstergebilimden söz edilir (Rifat, 2000:141). Hjelmslev düzanamlı dilleri (ne gösterenlerin ne de gösterilenlerin bir dil olmadığı diller) yananlamsal dillerden (gösterenin zaten bir dil olduğu) ve üstdillerden (gösterileninin zaten bir dil olduğu) ayırır. Dil dışı gösterge dizgelerini de ele alarak, mantıksal biçimselleştirmeye dayalı bir göstergebilim kuramının temellerini atmıştır. Ona göre bütün gösterge alanlarına yönelik olan göstergebilim, konu dili yani inceleme konusu bilimsel olmayan bir üstdildir. Ama Hjelmslev'e göre bilimler de göstergebilimin inceleme alanına girebilir. Bu durumda bir üstgöstergebilim söz konusudur.

Saussure'ün tasarladığı göstergebilimi geliştirme amacıyla olan Belçikalı dilbilimci Eric Buysens **Les Langages et le Discours** (Diller ve Söylem, 1943) başlıklı çalışmasında göstergebilim alanına yalnızca bildirişime bağlı, yani göstergelerin anlam bildirmek amacıyla bilerek ve isteyerek kullanıldığı gösterge dizgelerinin girebileceğini söyler. İnceleme alanı içerisine bildirişime yönelik trafik işaretleri gibi gösterge dizgeleri girer.

Çağdaş göstergebilimin önemli bir diğer ismi olan Roland Barthes, geliştirmiş olduğu özgün yaklaşımla daha çok popüler kültür çözümlenmeleri üzerinde çalışmıştır. Barthes'ın geliştirdiği yapısal çözümlenme yöntemi, bildirişim amacı içermemekle birlikte anlam taşıyan giyim, mobilya gibi çeşitli olguları içerir. Barthes bütün bunları anlamlama (fr. signification) kavramı aracılığıyla göstergebilime bağlar, göstergelerle ikincil gösterilenler ya da yananlam gösterilenleri arasındaki bağıntılar üzerinde durur (Güneş, 2012:34).

Barthes'ın **Mythologies** (Çağdaş Söylenler, 1957) ismini taşıyan eseri, hâlâ günümüzdeki eleştiri kuramı üzerindeki etkisini sürdürmektedir. Barthes bu eserinde, mitleri, beraberlerinde çok geniş kültürel anlamlar taşıyan göstergeler ve baskın sınıfın ideolojik amaçlarına hizmet eden karmaşık ve iyi biçimlenmiş bildirişim dizgeleri olarak tanımlar. Barthes, **Éléments de Sémiologie** (Göstergebilim İlkeleri, 1965), **Introduction à l'Analyse Structurale des Récits** (Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş, 1966), **Système de la Mode** (Moda Dizgesi, 1967) gibi eserleriyle de göstergebilimin

sağlam temeller üzerine oturmasında etkili olmuştur. Ayrıca Barthes, Saussure geleneğinin temsilcilerinden biri olmakla birlikte, Saussure'ün tersine, dilbilimin göstergebilimin bir parçası değil, göstergebilimin dilbilimin bir parçası olması gerektiğini savunmuştur (Erkman, 1987: 28). Barthes, düzanlam (sözcenin ilk anlamı), yananlam (sözcenin çağırıldığı öteki anlamlar) ve üstdil (tutarlı kavramlar bütünü) kavramları da yoğun olarak kullanır. **Çağdaş Söylenler'**de (1957) toplumun eleştirisini imgeler, söylenler ve söylemler gibi göstergelerden yola çıkarak yapmaya girişir. Yaptığı betimlemelere kuramsal bir çerçeve katmak için Barthes, Hjelmslev'in ortaya attığı kavramları kullanır: yananlam düzeyinden yola çıkarak, onu göstergebilimsel bir dizge olarak tanımlar, bu dizgenin göstereni bir düzanlam göstergesinden oluşur, üstdili ise gösterileninin bir düzanlam göstergesiyle kurulduğu bir dizge olarak tanımlar.

Barthes, 1977'de Collège de France'taki açılış dersiyle bu yaklaşımın bütüncül bir uygulamasını **Système de la Mode** (Moda Dizgesi, 1967) başlıklı çalışmasında yapar, burada elbiseyi değil elbise konusundaki söylemleri, özellikle de moda fotoğraflarındaki yazı ve yorumları, bir başka deyişle yazılı elbiseyi inceler. Nasıl ki elbise dizgesi moda söylemiyle üstlenilmişse, aynı biçimde dilsel olmayan bir göstergeler dizgesinden dilsel göstergelerle söz edilebileceği sorununu ortaya koyan Barthes, dilbilimi göstergebilimin bir bölümü olarak gören Saussure'ün formülünü de tersine çevirmeyi önerir (Yücel, 2001: 37). Ona göre dilbilimin bir parçası olan göstergebilimdir, çünkü her türden gösterge dizgesinin altında dil bulunur. Böyle bir tutum içerisine girmesi, düzanlam ve yananlam kavramları konusunda onayladığı düşünceler nedeniyle Barthes yaklaşımı ile işlevci dilbilim, özellikle de Georges Mounin ve başlangıçta esinlendiği André Martinet arasında kuramsal düzlemde kopukluğa yol açar. Barthes, **Göstergeler İmparatorluğu** (1970) ve **Le Plaisir du Texte** (Metnin Tadı, 1973) başlıklı çalışmalarıyla, Buysens'ın bildirişim göstergebilimi adını verdiği göstergebilim karşısında Mounin ve Martinet'nin anlamlama göstergebilimi adını verdikleri yaklaşımı bir kenara bırakıp söylem çözümlemesine dayalı, daha az biçimsel yazınsal bir göstergebilime doğru kayar. Barthes ile birlikte göstergebilimin inceleme alanı toplumun bütünü olur, bu yaklaşımı nedeniyle Mounin, Barthes'ın toplumsal bir ruhçözümleyim yaptığını söyler.

1960'lı yıllardan başlayarak göstergebilimsel çözümleme uygulamalarının son derece çeşitli alanlarda karşımıza çıktığı görülür. Dilbilimcilerin kendileri bile dilin göstergebilimi konusuna eğilirler. Emile Benveniste ve özellikle şiir konusunda çalışmalarını yoğunlaştıran Roman Jakobson'un yaklaşımı budur aslında. Benveniste, **Genel Dilbilim Sorunları** (1964-1974) başlıklı çalışmasında yer alan bir yazısında Saussure'ün dilsel göstergenin öz niteliği konusundaki düşüncesine karşı çıkıp, gösteren ile gösterilen arasındaki bağıntının nedensiz değil, zorunlu olduğunu göstermeye uğraşır. Jakobson ise yazın olgusunu bir dil olayı olarak görüp yazınsal metinleri kendi kendilerine yeten birer kendilikler olarak görür, yazınbilimin konusunun da yazın değil yazınsallık olduğunu, yani yazınbilimin öncelikle "dilsel bir bildirişi sanatsal yapan faktör ve/veya faktörler nedir?" türünden bir soruya yanıt vermeye uğraştığını söyler.

Göstergebilimin kurulmasında Saussure ve Peirce'ün dışında Rus Biçimcilerinin katkısını da belirtmek gerekir. Rus Biçimcileri özellikle anlatı yapıları, düzyazı ve şiir kuramı ilgili çözümlemeleriyle çağdaş göstergebilimin gelişmesini sağlamışlardır. Özellikle Vladimir Propp, Rus halk masallarını incelediği **Morfolojiya Skazki** (Masalın Biçimbilimi, 1928) isimli eserinde, bir bütündeki birimleri teker teker ve birbirinden bağımsız olarak ele almak yerine,

bunları, içinde yer aldıkları dizgede bulunan öteki öğelerle ilişkileri açısından ele almak gerektiğini savunmuştur. Propp, bundan hareketle, incelediği olağanüstü Rus halk masallarında 31 temel işlev belirlemiştir. Böylece masalların görünüşteki çok çeşitliliği altında, değişmeyen ortak bir yapı olduğunu kanıtlamıştır (Moran, 2009:215).

20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra, Vladimir Propp **Masalın Biçimbilimi** (1970) başlıklı yapıtında masalların çeşitli görünümler sunmasına karşın, görünürdeki bu çeşitlilik altında tekbiçimliliğin bulunduğunu, yüzeydeki çeşitlilik altında sonlu sayıda örgeler olduğunu göstermeye çalışır. Daha sonra söylenler konusundaki çalışmalarında Levi-Strauss, **Mythologiques; le Cru et le Cuit** (Mitolojik; Çiğ ve Pişmiş, 1964), **Du Miel aux Cendres** (Baldan Küle, 1967), **Les Origines des Manières de Table** (Masa Kurallarının Kökenleri, 1968) ve **L'Homme Nu** (Çıplak Adam, 1971) adlı eserlerinde, Propp'un yöntemini kendi göstergebilimsel çözümlerine uygular.

Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss, Saussure'un dilbilime uyguladığı yeni yaklaşımı antropolojiye uygulamış ve Fransız yapısalcılığının önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Lévi-Strauss, kültürün de dil gibi bir anlam düzgüsü olarak ele alınabileceğini savunmuştur (Aktulum, 2004:5). İkinci Dünya Savaşı sırasında New York'ta Jacobson'un derslerini izleyen Claude Lévi-Strauss yapısal dilbilimin verilerini, akrabalık dizgelerini, totemizmi **La Vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara** (Nambikwara Yerlilerinin aile ve toplumsal yaşamı, 1948) ve **Structures Élémentaires de La Parenté** (Akrabalığın Temel Yapıları, 1949) adlı yapıtlarında söylenlerin temel yapısını ele alırken kullanmaya başlar. Bilinçdışı da olsa, gözlemlenen olguların bütünü kapsayabilecek, toplumların gizli ve derin yapılarını açığa çıkarıp tanımlamaya uğraşır.

Göstergebilimin verileri daha pek çok değişik alanlarda uygulanır. Christian Metz, **Essais Sémiotiques** (Göstergebilimsel Denemeler, 1977) de sinema göstergebilimi üzerine eğilir. Jean Nattiez ise **Fondements d'une sémiologie de la Musique** (Bir Müzik Göstergebiliminin Temelleri, 1975) de müzik dizgelerini belirlemeye girişir. Başka araştırmacılar nesnelere, yol düzgülüyle, mors alfabetiyle, reklamlarla, üniformayla, çiçeklerin diliyle, makyajla ve mimariyle ilgilenirler. Tüm araştırma alanlarında inceleme nesnesi bir göstergeler bütünü olarak görülür ve bu bütünün, bu dizgenin içsel işleyişi betimlenmeye çalışılır. Yol dizgesinde sinyalizasyon ışıkları üçlü göstergeler olarak ele alınır. Bu göstergelerden her birinin bir gösterileni vardır:

- sarı ışık: harekete hazır olunmalı
- yeşil ışık: hareket edilmeli
- kırmızı ışık: durmak zorunlu

anlama gelmektedir. Her bir renk dikey eksenindeki konumları ile ikili göstereni sunar.

Litvanya kökenli Fransız dilbilimci ve göstergebilimci Algirdas-Julien Greimas, geliştirdiği yapısal anlambilim kuramıyla ve bu konuda yazdığı **Sémantique Structurale** (Yapısal Anlambilim, 1966) adlı eseriyle dikkat çekmiş ve Greimas göstergebilimi birçok araştırmacı tarafından benimsenip uygulanmıştır. Göstergebilimin göstergelerden ziyade anlamlama dizgeleri üzerinde durması gerektiğini savunan Greimas'ın göstergebilim anlayışı oldukça geniş kapsamlıdır. Greimas'ın kurduğu göstergebilimin temeli bir yanıyla simgesel mantık ve matematikle birlikte Hjelmslev'in dilbilim ve göstergebilim kuramına, bir yanıyla da etnolojiye dayanır. Temelde insan ile doğa ve insan ile insan arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlayan Greimas, bu ilişkileri anlamlandırmaya yönelirken, katı ve değişmez kuralları olan betimleyici bir bilim dalı yaratmak yerine, tasarı biçiminde ortaya

attığı bir bilimsel yaklaşımı, çevresindeki araştırmacılarla birlikte sürekli geliştirmiştir. Greimas göstergebiliminin en belirgin özelliği, kavramsal ve bilimsel açıdan bir üstdil oluşturmaktır (Rifat, 1992:48).

Başlangıçta sözcükbilim alanında çalışmalarını yoğunlaştıran Algirdas-Julien Greimas, **Sémantique Structurale** (Yapısal Anlambilim, 1966), ve **Du Sens** (Anlam Üzerine, 1970) adlı yapıtlarıyla göstergebilime, özellikle de yazınsal göstergebilime el atar (Greimas, 1966:21). Propp'un masallarının anlatısal düzenini çözümlerken izlediği yöntemle gönderme yaparak onun yaklaşımını kimi bakımlardan düzelttikten sonra yazılı metinlere göstergebilimsel yaklaşımını uygular. Yapısal dilbilim, halkbilim, söylem incelemeleri gibi alanlardaki çalışmalardan da esinlenen ve bugüne değin mantıksal boyuta ağırlık vermiş olan Greimas göstergebilimi, özü bakımından yazınsal ya da yazın dışı bir metnin, bir söylemin anlamını değil, anlam kuruluşunu çözümlenmede yararlanılacak gereci sunar, anlamlamanın yapısını ve kavranmasını yönlendiren koşulların yorumlanması, anlamsal temellerin saptanması, anlam yapısını çözümlenme yöntemi olarak tanımlar.

Önceleri Rus Biçimcilerinin, özellikle de Jacobson'un görüşlerinden, sonraları da Bahtin'in kavramlarından esinlenen Tzvetan Todorov, ortaya koyduğu edebiyat bilimi anlayışıyla dikkat çekmiştir. Metinleri dilbilim kategorilerinden yararlanarak inceleyecek bir anlatı çözümlenme modeli geliştirmiş, ayrıca yazınsal eleştiri ve denemeleriyle de dikkat çekmiştir. Özellikle **Littérature et Signification** (Yazın ve Anlam, 1967), **Grammaire du Décaméron** (Dekameron'un Grameri, 1969), **Introduction à la littérature fantastique** (Fantastik Yazına Giriş, 1970), **Poétique de la Prose** (Düzyazının Yazınbilimi, 1971), **Poétique** (Yazınbilim, 1973), **Théories du Symbole** (Simge Kuramları, 1977), **Les Genres du Discours** (Söylemin Türleri, 1978) gibi eserleri bu konularla ilgilidir. Roland Barthes'ın öğrencisi de olan Todorov, diğer göstergebilimcilerin yaklaşımlarına koşut olarak anlatıları dilbilgisel ulamlara göre çözümlenmeye ve metni ele alarak bir tür dilbilgisi oluşturmaya uğraşır. Metinlerin işleyişlerini onları oluşturan temel işlevlere göre betimler.

Rus asıllı Amerikalı bilim adamı Roman Jakobson, hem Rus Biçimcileri arasında yer almış, hem Prag Dilbilim Çevresi'nin kurulmasına katkıda bulunmuş, hem de Avrupa'da ve Amerika'da dilbilim, göstergebilim ve edebiyat biliminin gelişmesini uzun yıllar etkilemiş çok yönlü bir bilim adamıdır. Edebiyatı ayrı bir inceleme konusu olarak ele alan ve bu konuyu bilimsel kavram ve ilkelerle incelemek gerektiğini belirten Jakobson edebiyatı bir dil olayı olarak görür ve başta şiir olmak üzere çeşitli edebi ürünleri inceler (Rifat, 1992:25).

Yazınsal göstergebilimin önde gelen kuramcılarından olan Gérard Genette, **Figures I, II, III** (1966, 1969, 1972) ve **Nouveaux Discours du Récit** (Yeni Anlatı Söylemleri, 1983) adlı eserlerinde, yazınbilim ya da anlatıbilim alanında anlatı teknikleri, anlatı zamanının düzeni, öykünün hızı, anlatı süresi ile okuma süresi, anlatının hızı, özellikle de metinlerarasılık konusunda önemli tanımlamalar ve ulamlaştırmalar yapar.

Edebi göstergebilim, stilistik ve yapısal dilbilimle ilgilenen araştırmacı ve eleştirmen Michael Riffaterre, yaptığı çalışmalarla dikkat çekmiştir. Özellikle **Semiotics of Poetry** (Şiirin Göstergebilimi, 1978) ve **La Production du Texte** (Metnin Üretimi, 1979) isimli eserlerinde metinlerdeki, özellikle de şiirdeki anlamların üretilişinde devingenliği araştırdı. Bir şiirin bize bir şey söyleyip bir başka şey belirttiğini vurgulayan Riffaterre, bu ayrımın bir şiirsel metnin kendi anlamının üretiliş biçimiyle açıklanması

gerektiğine inanır. Ayrıca şiirin okunmasını belirleyen değişik algılama biçimlerini ele alırken, okurların bir metni kendi kültürlerinin açılımlarıyla alımlaması üstünde durur. Buna bağlı olarak da metinlerarası ilişkileri değerlendirir. Şiiri her zaman için bir motif üstüne bir çeşitleme, bir sözcüğün ya da bir tümcenin bir metne dönüştürülmesi ya da metinlerin daha geniş bir bütüne dönüştürülmesi olarak gören Riffaterre'in göstergebilimsel çözümleme anlayışında bu açıdan metinlerarasılık kavramı geniş yer tutmaktadır (Rifat, 1992:34). Ayrıca Riffaterre dilbilim, biçembilim ve göstergebilimin verilerinden yararlanarak, biçembilim alanında çalışmalarının ardından yazınbilim ve göstergebilime yönelir. Anlamaların üretiliş biçimleri, metinlerin okurca algılanma, bir başka deyişle metinlerarasılık olgusu üzerinde durur. Metni hem bitmiş bir ürün hem de bir üretiliş süreci olarak kavramaya yönelerek yazınsal göstergebilimi de bağımsız bir alan olarak görür. Riffaterre metinleri dilbilimden yola çıkarak yüzeysel, görünen boyutta inceleyen bir biçembilimden, metinleri anlamsal açıdan üretiliş süreçleriyle ele alan bir göstergebilime geçmiştir.

İtalyan göstergebilimci Umberto Eco ise alımlama göstergebilimi üzerinde çalışmış ve göstergebilimin geniş bir okuyucu çevresinde tanınmasını sağlamıştır (Rifat, 2000:287). Ayrıca **A Theory of Semiotics** (Bir Göstergebilim Teorisi, 1976) isimli eserinde Peirce'ün önemini vurgulamıştır. Saussure, Peirce ve Jacobson'un görüşlerinden hareketle kendine özgü bir alımlama göstergebilimi geliştirmiş olan Eco çağdaş göstergebilimin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Eco, **La Struttura assente** (Olmayan Yapı, 1968), **Trattato di semiotica generale** (Genel Göstergebilim İncelemesi 1975), **Lector in fabula** (Anlatıda Okur), **Semiotica e filosofia del linguaggio** (Göstergebilim ve Dil Felsefesi, 1984), **Le Signe** (Gösterge, 1988), **I limiti dell'interpretazione** (Yorumlamanın Sınırları, 1990) adlı yapıtlarında, yapısalcılığı kuramsal temelleriyle değerlendirir, görsel nitelikli gösterge dizgelerini ele alır, gösterge dizgelerini çözümler, ekin olaylarını göstergebilim açısından değerlendirir, dil felsefesi ile göstergebilimsel düşünce arasındaki ilişkileri araştırır ve okumanın göstergebilimsel bir modelini ortaya atar. **Semiotica e filosofia del linguaggio** adlı eserinde, göstergebilim alanında tartışmalara konu olan gösterge, gösterilen, simge, düzgü kavramlarını ele alır. **Appunti sulla semiotica della ricezione** (Alımlama Göstergebilimi Üzerine Notlar, 1986) adlı çalışmasıyla bir alımlama göstergebiliminin doruk noktalarına el atar.

Amerikalı göstergebilimci Thomas A. Sebeok, **Contributions of the Doctrine of Signs** (Göstergeler Öğretisinin Katkıları, 1976), **The Sign and its Masters** (Gösterge ve Gösterge Ustaları, 1978), **Semiotics** (Göstergebilim, 1979) gibi eserleriyle göstergebilime büyük katkılarda bulunmuş ve özellikle zoosemiyotik ve biosemiyoetik alanında değerli çalışmalar yapmıştır. Göstergeyi yalnızca insana ve insan kültürüne özgü bir kavram olarak değil de bütün canlılar dünyasına ilişkin bir kavram olarak gören Sebeok'un göstergebilimi bütün canlılar dünyasını kapsar.

Bulgar asıllı Fransız göstergebilimci Julia Kristeva, göstergeçözüm ya da anlamçözüm (sémanalyse) diye tanımladığı çözümleme yöntemiyle tanınmış ve çalışmalarıyla göstergebilime başka bir boyut getirmiştir. Dilbilimin yanı sıra mantığın, matematiğin, psikanalizin ve diyalektik maddeciliğin kavramlarından yararlanan Kristeva, göstergebilimi bir eleştirel bilim ve/veya bilimin eleştirisi olarak görmüştür. Kristeva göstergebilimsel çözümleme için önerdiği göstergeçözüm ya da anlamçözüm kavramıyla metin çözümleme anlayışını temelde psikanalize bağladığını göstermiştir. Ayrıca Kristeva, Bahtin'in metinlerarası ilişkiler kavramını da geliştirmiştir.

Edebî eleştiri, edebiyat bilimi ve edebiyat sosyolojisiyle ilgilenen Mihail Bahtin, yazılarında diyalog kuramı, parodi kuramı, romanda uzam ve zaman sorunları, metinlerarası ilişkiler üstüne görüşlerini dile getirir. Bahtin, özellikle metinleri açıklamada başvurduğu "diyalojizm" kavramıyla ilgi uyandırmıştır. 1960'lı yıllarda Fransa'da başta Julia Kristeva'nın etkisiyle metinlerarası ilişkiler (fr. intertextualité) kavramıyla karşılanan diyalojizm, insanlararası bir karşılıklı etkileşim ve söyleşim olgusunun varlığını belirtir. Bahtin, söylemlerin ya da metinlerin tarihsel, toplumsal, kültürel geçmişleri ve çevreleriyle birlikte ele alınması gerektiğine inanır. Böylece bir metnin hem kendinden önceki metinlerle, hem de bu metni okuyanların ya da dinleyenlerin yaratacakları metinlerle çoksesli bir ilişki içinde olduğunu belirtir. Bahtin'e göre metinlerarası ilişkilerin en yoğun olduğu yazınsal tür romandır; çünkü roman bütün öbür türlerin bir birleşimidir, karşılıklı etkileşimler, söyleşimler dizgesidir (Rifat, 1992:40).

Rus Kuramcı Mihail Bahtin, Kristeva'nın yarattığı metinlerarası kavramının kökeni olan söyleşimcilik kuramıyla Batılı yazınsal göstergebilimcileri etkiler. Özellikle **La Poétique de Dostoevski** (Dostoyevski'nin Yazınbilimi, 1970) bu kuramını temellendirdiği yapıtlarının başında gelmektedir. Yapısal dilbilimin önemli kuramcılarında yola çıkan Yuri Lotman ise **La Structure du texte artistique** (Sanatsal Metnin Yapısı, 1973) ve **Esthétique et Sémiotique du cinéma** (Estetik ve Sinema Göstergebilimi, 1977) adlı eserleriyle geliştirmeye çalıştığı yapısal yazınbilimi bir göstergebilim içine oturtmaya çalışır. Yazını dünyayı yansıtan birçok gösterge dizgesinden biri olarak görür. O da metni içsel bir yaklaşımla ele almak yanında yapının bağlamını da göz önünde tutmayı önerir.

Öte yandan gösterge değil de, anlamın üretimi üzerinde durarak, hem ruh çözümünün kuramlarından hem de diyalektik materyalizmin verilerine yaslanarak, biçimselleştirme çabasına karşın, göstergebilimin öteki bölümü özerk bir kuram olarak ortaya çıkma olanaksızlığı içerisine düşmüştür. İster göstergeler bilimi ister anlamlama bilimi olsun göstergebilim bir anlamda çelişik bir durum içerisinde bulunmaktadır: göstergebilim göstergeler olmadan olmaz, ancak gösterge konusunda tartışmaya yol açmayacak bir kuram henüz oluşturulamamıştır (Aktulum, 2004:9).

4. GÖSTERGEBİLİMİN DİĞER BİLİM DALLARIYLA İLİŞKİ BOYUTU

(THE SIZE OF THE RELATION OF SEMIOTICS WITH OTHER BRANCHES)

Göstergebilim, anlambilim (fr. sémantique), edimbilim (fr. pragmatique) ve sözdizimi (fr. syntaxe) ile yakın ilişki içerisindedir. Morris, göstergebilimin bunları içerdiğini düşünmektedir. Çağdaş göstergebilimciler göstergeleri tek başlarına değil, göstergebilimsel dizgelerin bir parçası olarak incelerler. Başka bir ifadeyle anlamın nasıl oluşturulduğunu incelerler; yani sadece bildirişimle değil, gerçekliğin oluşturulması ve sürdürülmesiyle de ilgilenirler (Aktulum, 2004:2).

Dilbilimin bir dalı olan anlambilim ile göstergebilim, göstergelerin anlamlarıyla ilgilenmeleri açısından bir ortaklık taşırlar. Ancak John Sturrock, anlambilimin kelimelerin ne anlama geldiğiyle ilgilendiğini, göstergebilimin ise göstergelerin nasıl anlam kazandığıyla ilgilendiğini belirterek bir ayrım yapar (Günay, 2007:90). Sonuçta dille ve toplumlar arası iletişimde kullanılan göstergelerle ilgilenen hiçbir bilim, anlam olgusunu göz ardı edemez. Yani anlamı dışarıda bırakarak, dille ilgili değerlendirme ya da çözümleme yapılamaz. Bu da bize göstergebilimin zorunlu olarak anlamı ve onu inceleyen anlambilimi içerdiğini gösterir.

Göstergebilim, göstergelerle onları yorumlayanlar arasındaki ilişkiyi inceleyen edimbilimle de etkileşim içindedir. Dilin bağlam içindeki kullanımını açıklamaya çalışan edimbilim, özellikle anlatı çözümlerinde göstergebilime katkı sağlamaktadır. Göstergeler arasındaki biçimsel ve yapısal bağıntıları inceleyen sözdizim (fr. syntaxe) ise göstergebilimsel çözümlenmeye tümce düzeyinde katkılar sağlamaktadır.

Birçok kaynaktan beslenen göstergebilimin önemi teknolojik gelişmelerle birlikte her geçen gün artmakta ve buna bağlı olarak da çok çeşitli disiplinlerle ilişki kurmaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında, göstergebilimin, mantık, matematik ve dilbilim gibi disiplinlerin temsilcileri tarafından ortaya atıldığı görülür. Göstergebilim, Saussure'ün etkisi ve dilbilimin köklü bir disiplin olması nedeniyle dilbilime ve dilbilimsel kavramlara çok yakındır. "Dilbilim mi göstergebilimin bir parçasıdır yoksa göstergebilim mi dilbilimin bir parçasıdır" sorunu bir yana, her ikisi de birbiriyle yakın ilişki içindedir.

Göstergebilimcilerin Saussure, Hjelmslev, Jacobson, Benveniste gibi önde gelen temsilcilerinin aynı zamanda dilbilimci olduğu görülmektedir. Saussure'ün geliştirdiği dilbilimsel modele dayanan yapısal yöntem, birçok göstergebilimci tarafından benimsenmiştir. Gerek dilsel gerekse dilsel olmayan anlamlama dizgelerini inceleyen göstergebilim, özgül anlamlama dizgeleri olan doğal dilleri de kapsamına alır. Dilbilimsel kavramların ve modellerin göstergebilimsel çözümlenmedeki yeri yadsınamayacak ölçüdedir. Göstergebilimin mantık ve matematikle olan ilişkisi en az dilbilimle olan ilişkisi kadar önemlidir. Nitekim göstergebilimin iki temel geleneğinden birini temsil eden Peirce, mantıksal bir göstergebilim anlayışını savunmuş hatta mantıkla göstergebilimi aynı şey olarak görmüştür (Aktulum, 2004:11).

Viyana mantık okulundan Rudolphe Carnap ve Polonya matematik düşünce okulundan Alfred Torski'nin de göstergebilimin bilimsel temelini oluşturmada katkıları olmuştur. Bu okullara bağlı olan göstergebilim, bir bakıma simgesel mantık ve modern matematik diliyle kendisini anlatıyordu. Greimas'ın kuramında da bunun etkisi görülmektedir. Antropoloji, göstergebilimin sıkça etkileşim içinde olduğu bir başka bilim dalıdır. Mauss, Propp, Dumézil ve Lévi-Strauss gibi araştırmacılar, Saussure'ün görüşlerinden hareketle, göstergebilimsel çözümlenmeyi kendi alanlarıyla ilgili çalışmalarda uygulamışlardır.

5. GÖSTERGEBİLİM OKULLARI (THE SCHOOLS OF SEMIOTICS)

Günümüzde göstergebilimin kuralları ve yöntemleri yoğun olarak sorgulama konusu yapılmıştır. Göstergebilim kuramları bir bütünlük sunacak biçimde birleştirilemediğinden farklı okulların doğmasına yol açmıştır, yapısal dilbilimin izlerinin sürdüğü bir akım olarak görülmüş, dilin bir başka gösterge dizgesinden söz etmeye olanak sağlayan tek gösterge dizgesi olduğu düşüncesi göstergebilim alanında egemen duruma gelmiştir. Aynı zamanda dilbilimin göstergebilime doğrudan katkısı konusundaki düşünceler çabucak ortadan kalkmıştır. Peirce ve Saussure'ün gösterge kuramları ele alınan farklı dizgeleri birleştirmeye yetmemiştir. Sürekli olarak dizgeler üzerinde durulması ve bu dizgeleri oluşturan unsurlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi nedeniyle göstergebilimin bir bölümü unsurların kendilerini gözden yitirir duruma gelmiştir. Bir disiplin olarak göstergebilim tarihsel gelişim sürecini birbirinden farklı yapılanmalar içinde tamamlamaya çalışmıştır. Bunları sırayla gözler önüne sermek gerekirse:

Kopenhag Okulu: Danimarkalı dilbilimciler Louis Hjelmslev (1899-1966) ve Viggo Bröndal (1887-1953) tarafından kurulmuş olan yapısalci

(fr. structuraliste) ve biçimci (fr. formaliste) bir okuldur. Roman Jacobson (1896-1982) da 1939-1949 yılları arasında bu grupla işbirliği içinde olmuştur. Saussure geleneğine bağlı olan Kopenhag okulunun en önemli temsilcisi olan Hjelmslev, "glosematik" adını verdiği dilbilim kuramıyla bu alana yeni bir yaklaşım kazandırmıştır. Hjelmslev'in glosematikliği hem dilsel hem de dilsel olmayan dilleri içermektedir. Hjelmslev'in geliştirdiği kuramlar, Algirdas-Julien Greimas, Roland Barthes ve film kuramcısı Christian Metz gibi araştırmacıları etkilemiştir. Kopenhag okulu, gösterge dizgelerini, içinde buldukları toplumsal bağlamı dikkate almadan inceleyen biçimci bir yaklaşımı benimsemiştir (Vardar, 2001:144).

Moskova Okulu: Bu yapılanma, 1915 yılında Rus dilbilimciler Roman Jacobson (1896) ve Pjotr Bogatyrev (1893-1971) tarafından kurulmuştur. Bu okul aynı zamanda Rus Biçimciliğinin kaynağını oluşturmuştur. Bu okulun üyeleri dilin edebî kullarımlarına dilbilimsel bir yaklaşımla odaklanmışlar ve içerikten ziyade biçim, yapı, teknik gibi konular üzerinde durmuşlardır. Biçimci eleştiri, 1930'ların başında Rus hükümeti tarafından baskı altına alınınca bu grup dağılmış ve Roman Jacobson Çekoslovakya'ya göç edip Prag Dilbilim Okuluna katılmıştır. Moskova okulunun biçimci anlayışı, 1960'larda göstergebilimde de ortaya çıkmıştır.

Prag Okulu: Prag okulu 1926 yılında Çek ve Rus dilbilimciler tarafından kurulmuş ancak "Prag okulu" terimi 1932 yılından sonra kullanılmaya başlanmıştır. Yapısalcı ve işlevselci bir anlayışı savunan dilbilimci ve göstergebilimcilerin oluşturduğu Prag okulunun üyeleri arasında Vilem Mathesius (1882-1946), Bohuslav Havranek (1893-1987), Jan Mukarovsky (1891-1975), Nikolay Trubetzkoy (1890-1938) ve Roman Jacobson (1896-1982) vardır. Prag okulu, gösterge dizgelerinin çözümlenmesinde işlevselci bir yaklaşım benimsemiş; Saussure ve Hjelmslev'in aksine gösterge dizgelerini "bildirişim" gibi toplumsal işlevlerle bağıntılı olarak ele almıştır. Her ne kadar dilin ayırıcı özelliklerini tespit etmekle bilinseler de, Prag okulu üyeleri aynı zamanda kültür ve estetik üzerine de araştırmalar yapmıştır.

Tartu Okulu: Moskova-Tartu okulu şeklinde de anılan bu okul, 1960'lı yıllarda, Estonya'daki Tartu Üniversitesi'nde çalışan Yuri Lotman (1922-1993) tarafından kurulmuştur. Lotman biçimci-yapısalcı geleneğe bağlı kalarak çalışmalarını sürdürmüştür. Ayrıca, bütüncü bir göstergebilimsel kültür kuramı geliştirmek amacıyla hareketle kültür göstergebilimini kurmuştur. Başlangıçta edebiyat tarihiyle ilgilenen Lotman, yapısal yöntemi benimseyerek, sanata, edebiyata, sinemaya, kısacası toplumsal kültür dizgelerine ilişkin bir göstergebilim anlayışı geliştirmiştir. Ona göre, insanlık tarihinde birbirinden bağımsız ama birbirine eşit iki kültür göstergesi vardır: Sözcük ve çizim. Birinci kültür göstergelerinden dilsel sanatlar, ikincilerdense figüratif sanatlar doğmuştur. Bu iki gösterge dizgesinin iç içe geçeceği durumlar da söz konusu olabilir. Mesela bir şairin metni dilsel bir gösterge olmanın yanı sıra figüratif bir gösterge olarak da kabul edilebilir; öte yandan bir desen de figüratif olmanın yanı sıra bir şeyi anlatabilir. Lotman, bütün bu fikirleriyle Batı'da büyük ilgi uyandırmıştır.

Paris Okulu: Litvanya asıllı Fransız göstergebilimcisi Algirdas-Julien Greimas (1917-1992) tarafından kurulan ve yapısalcı bir göstergebilim anlayışı benimsemiş olan Paris okulunun üyeleri arasında Coquet, Chabrol, Arrivé, Courtés ve Rastier gibi araştırmacılar vardır. Büyük ölçüde Hjelmslev'den etkilenmiş olan Paris Okulu, anlamlamanın (fr. signification) temel yapılarını belirlemeye çalışır. Bu okula göre, göstergebilimin tasarısı, anlamlama dizgelerinin genel bir kuramını oluşturmaktır. Greimas daha çok metinsel yapıların anlam çözümlemesi üzerinde odaklanmıştır ancak Paris Okulu yapısal çözümleme

yöntemini hareket dili, yasal söylem ve sosyal bilimler gibi kültürel olgulara da uygulayarak genişletmiştir (Vardar, 2001:146). Bununla birlikte Paris Okulu, gösterge dizgelerini toplumsal bağlam içinde ele almaktan ziyade kendi içerisinde ele alması açısından biçimseldir.

6. GÖSTERGEBİLİMİN ALANI (THE FIELD OF SEMIOTICS)

Göstergebilim, sadece dilsel göstergeleri değil, temsili olan ve anlamlı bir bütün oluşturan her şeyi inceler. Bütün bu göstergeleri de dört şekilde inceleyebilir:

- göstergeleri inceler,
- göstergelerin anlamını araştırır,
- göstergelerin kullanımı üzerinde durur,
- göstergelerin etkileri üzerinde odaklanır.

Göstergebilimin gösterge ve gösterge dizgelerini incelediği üzerinde hemen hemen bütün araştırmacılar aynı fikri paylaşırlar. Fakat göstergebilimin bir bilim olup olmadığı konusunda tartışmalar günümüzde de hala sürmektedir. Göstergebilim göstergelerin bilimi olarak tanımlanabilirken, bazı araştırmacılar henüz bir yöntem birliği oluşmadığı ve çoğunluk tarafından kabul görmüş teorik modelleri ya da deneysel metodolojileri bulunmadığı için göstergebilimi kendi içinde bir bilim değil, bilimlararası bir inceleme yöntemi, bilimsel bir tasarı ve henüz gelişimini tamamlamamış bir yaklaşım olarak görürler. Zira göstergebilim kuramcıları hâlâ göstergebilimin alanını ve genel ilkelerini saptamaya çalışmaktadır.

7. SONUÇ (CONCLUSION)

Kişilerarası iletişim sürecinde iletişimin gerçekleşebilmesi için kullanılan en temel unsurların başında göstergeler gelmektedir. Bu durum bazen kelimelerle yani sözlü olarak gerçekleştirilirken, bazen de bedensel uzuvların kullanılmasıyla sözsüz olarak gözler önüne serilir. Bu süreçte bireylerin karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri anlamlar ve/veya anlam paylaşımları göstergebilimsel yöntemle çözümlenir.

Göstergebilimsel yöntem yalnızca iletişim sürecini çözümlemekle kalmaz, bununla birlikte birçok alanda anlamların ortaya çıkarılabilmesi için yapısal olarak kullanılır. Yazınsal, sinema, tiyatro, mimari ve belli bir anlamsal bütünlüğe sahip daha birçok alanda araştırmacılar için oldukça önemli bir bilimsel yöntem olarak kabul edilir.

Bu çalışmada, göstergebilim bir disiplin olarak tarihsel gelişim sürecini, bazı bilim dallarıyla ilişkilerini, ortaya çıkmasında ciddi katkılar sunan birtakım önemli okulları ve alanı tarihsel bir ölçütle ortaya konmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Aktulum, K., (2004). Göstergebilim. Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, No: 7, ss:1-12.
2. Barthes, R., (1993). Göstergebilimsel Serüven. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
3. Barthes, R., (1967). Système de la Mode. Paris: Seuil.
4. Barthes, R., (1970). S/Z, Paris: Seuil.
5. Benveniste, E., (1964-1974). Problèmes de linguistique générale. Paris: Gallimard, 2 cilt.
6. Bertrand, D., (2000). Précis de sémiotique littéraire. Paris: Nathan.
7. Blesson, P., (2000). Interdisciplinarité et sémiotique. Strasbourg: Presses Universitaires.
8. Coquet, J.C., (1973). Sémiotique littéraire. Paris: Mame.

9. Courtés, J., (1995). Du lisible au visible. Brüksel: De Boeck-Universität.
10. Courtes, J., (1976). Introduction à la sémiotique narrative et Discursive. Paris: Hachette.
11. Courtes, J., (1991). Analyse sémiotique du discours. Paris: Hachette.
12. Deely, J., (1990). Basics of Semiotics. Bloomington: Indiana University Pres.
13. Ducrot, O. and Todorov, T., (1972). Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage. Paris: Seuil.
14. Eco, U., (1991). Alımlama göstergebilimi üzerine notlar. İstanbul: Düzlem Yayınları.
15. Eco, U., (1988). Sémiotique et philosophie du langage. Paris: P.U.F.
16. Erdoğan, İ., (2011). İletişimi Anlamak. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
17. Erkman, F., (1987). Göstergebilime giriş. İstanbul: Alan yayıncılık.
18. Filizok, R., (2001). Anlam Analizine Giriş. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 115.
19. Floch, J.M., (1985). Mais Qu'est donc que la sémiotique?. Le Français dans le monde. No:197. ss:44-47. Paris: Hachette.
20. Fontanille, J., (1999). Sémiotique et littérature. Paris: PUF.
21. Greimas, A.J., (1966). Sémantique Structurale. Paris: Larousse.
22. Greimas, A.J., (1970). Du Sens, Paris: Seuil.
23. Guiraud, P., (1994). Göstergebilim. (Çev:Mehmet Yalçın). Ankara: İmge Yayınları.
24. Günay, V.D., (2007). Metin bilgisi. İstanbul: Multilingual.
25. Günay, V.D., (2004). Dil ve iletişim. İstanbul: Multilingual.
26. Güneş, A., (2012). "Çağdaş bir çözümleme yöntemi: Göstergebilim". E-Journal of New World Sciences Academy, Volume:7, Number:2, Article Number:4C0132, ss:31-43.
27. Hénault, A., (2002). Questions de sémiotique. Paris: PUF.
28. Hjelmslev, L., (1971). Prolégomènes à une théorie du langage. Paris: Minuit.
29. Jailliet, A., (2000). Une école de sémiotique. Strasbourg: Presses Universitaires de Strasbourg.
30. Jauss, H.R., (1978). Pour une esthétique de la réception. Paris: Gallimard.
31. Kıran, A., (2002). Yazınsal okuma süreçleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
32. Kıran, A., (2010). Dilbilime giriş. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
33. Klinkenberg, Jean-Marie, (1996). Précis de sémiotique générale. Bruxelles: De Boeck-Universität.
34. Kristeva, J., (1969). Sémèiotiké. Recherches pour une sémanalyse, Paris: Seuil.
35. Levi-Strauss, C., (1958). Anthropologie Structurale. Paris: Plon.
36. Marin, L., (1971). Etudes sémiologiques. Ecritures, peintures. Paris: Klincksieck, .
37. Martinet, J., (1970). Clefs pour la sémiologie. Paris: Seghers.
38. Metz, C., (1977). Essais sémiotiques. Paris: Klincksieck.
39. Moran, B., (2009). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları.
40. Mounin, G., (1970). Introduction à la sémiologie. Paris: Minuit.
41. Mutlu, E., (2004) İletişim Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
42. Öztokat, N., (2005). Yazınsal metin çözümlemesinde kuramsal yaklaşımlar. İstanbul: Multilingual.

43. Peirce, C.S., (1978). *Ecrits sur le signe*. Paris: Seuil.
44. Propp, V., (2000). *Masalın Biçimbilimi*. İstanbul: OM yayınevi.
45. Rastier, F., (1973). *Essais de sémiotique discursive*. Paris: Mame.
46. Rifat, M., (1992). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
47. Rifat, M., (2000). *XX. Yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları*. İstanbul: OM yayınevi.
48. Riffaterre, M., (1983). *Sémiotique de la poésie*. Paris: Seuil.
49. Saussure, F., (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev: Berke Vardar). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
50. Timur, Ş., (2001). *Göstergebilim Tartışmaları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
51. Todorov, T., (1967). *Littérature et signification*. Paris: Larousse.
52. Vardar, B., (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Yayınları.
53. Vardar, B., (2001). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
54. Yücel, T., (2001). *Genel Göstergebilim: Göstergebilim Tartışmaları*. İstanbul: Multilingual.
55. Yücel, T., (1992). *Anlatı yerlemleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
56. Yücel, T., (1999). *Yapısalcılık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.